

ARTILLERIA

lució semàntica i formal. i aquestes dades filològiques: FEW I, 148; Gamillscheg, *ZRPh*. XLIII, 537; Spitzer, *Bull. Ling.* VI, 231ss., rectificat en *MLN* LIII, 126.

DERIV.: *Artiller* [S. XIV, supra, i 1530, *AlcM*]: «Johan Gonzales --- de Bèrnia, *artiller* del dit castell», en un doc. de c. 1573, que llegeixo a l'arxiu municipal de Benissa. *Artillar* [1524, supra]; *artillament*.

¹ Desplanque, *Inventaire des Archives de Thuir*, 56. — ² JMEscudero de la Peña, *Museo Esp. de Antigüedades* II, 532, i V<icente> V<ignau> RABM, 1874, 111, no deuen estar segurs de quin rei es tracta, ni de quin lloc, però en tot cas consta la Corona d'Aragó. — ³ *BolHistGeogr. Bajo Ar.* III, 116. — ⁴ En castellà el primer llibre sobre artilleria és el de Diego de Alaba y Viamont, «El Perfecto Capitán, instruïdo en la nueva ciencia de la *Artillería*», Madrid 1590, ampliació d'un tractat del venecià N. Tartaglia de 1544. Ja abans d'aquell, Luis Collado havia publicat un tractat d'artilleria, si bé en italià; després en publicà a Milà el 1592 la traducció castellana *La Plática Manual de Artilleria*.

Artimanya, V. *art*

ARTIMÓ, 'vela de mitjana, situada cap a popa', del ll. ARTĒMO, -ONIS, i aquest del gr. ἀρτέμων, -ωνος id. □ 1.ª doc.: c. 1330, Muntaner (cap. 196, Casac. VI, 13):

En Boca de Far «ell pensà d'entrar ab los *artimons* ³⁰ *bords*, que havi' aferrats» (enmig d'un gran fortunal). També ja en un doc. mallorquí de 1352: «*artimó* de xxx vesos; vela borda de iii vesos; vela migana de xxi vesos» (Rubió, *Diplomatari de l'Or. Cat.*, 268); *AlcM* en dóna dos testimonis catalans de 1354 i un de 1433. ³⁵ Ja aquesta doc. antiga tan copiosa provaria que és infundada la tesi d'una transmissió genovesa, sostinguda per Vidos (*Storia*, 217) i Terlingen (252) i acceptada per *AlcM*, amb el pretext que el canvi fonètic ε en i s'explica en italià però no en les altres llengües romàniques, car el mateix canvi veiem en *timó* (de l'arada, de la nau) provinent del ll. TEMO: és clar que aquest mot de sentit més essencial en l'idioma va determinar la forma de l'altre mot, menys important. La remota antiguitat del mot a la nostra Península es remunta fins abans de l'arabització del Migdia: el moro valencià Abendjobair († 1214) ja usa el mossarabisme 'ardemûn. Modernament no l'usen els pescadors del Maresme (desconegut a St. Pol, 1930).

Artista, *artistic*, V. *art* *Artitzar*, -at, V. *art* *Artó*, V. *art* m. (ART)

Artola, és desencaminat voler fer venir aquest nom d'un nom de persona «germànic» *Artold*, forma tardana de ARTALD > *Artau*: no sols perquè és una forma dialectal i tardana sinó perquè un cognom i topònim, només valencià i andalús, com aquest, ha de tenir un origen mossàrab inconciliable amb tal procedència.

Artoide, V. *àrtic*

ARTRÍTIC, pres del ll. *arthriticus* i aquest del grec ἀρθριτικός 'relatiu a les articulacions', 'poagrós, gotós', derivat de ἀρθρίσις 'gota', i aquest de ἄρθρον 'articulació'. □ 1.ª doc.: *artètic*, JRoig, a. 1460.

DERIV.: *Artètica* 'gota', S. xv, *AlcM*; 1640, *DTO*; Belv. *Artrític*, 1839, Lab. (que encara li prefereix *artètic*). *Artritis* (1868, *SLitCosta*; no encara Belv., Lab. 1839); *artritisme*. *Artròdia* [Lab. 1839]. *Artròsi*.

Artràlgia [1868, *SLitCosta*]. *Arrectomia*. *Artrologia*. *Artropatia*. *Artròmer* [-omeral, 1868, *SLitCosta*]. *Artropleura*. *Artròpodes*. De la mateixa arrel que ἄρθρον es deriva el gr. ἄρθρω i συναρθρω 'jo lligo, junyexo', d'on el negatiu ἀσυνάρθρωτος, del qual s'ha pres *asinartet*.

ARUM, pres del ll. *arum*, i aquest del gr. ἄρον id. □ 1.ª doc.: 1868, *SLitCosta*.

DERIV.: *Aràcies*.

ARÚSPEX, pres del ll. *haruspex*, -pīcis, 'que examina les entranyes', compost del ll. arcaic *specere* (ll. *spectare*) 'esguardar, mirar' i un mot indoeuropeu, perdut en llatí, que significava 'entranya'. □ 1.ª doc.: ²⁵ *harúspice*, 1695, Lacav.

Arutxa, V. *burilla*, *aburar* (ABRUSAR) *Arvella*, *arvellola*, V. *erbs*

ARVENSE, pres del ll. *arvensis* id., derivat del llatí *arvum* 'camp conreat'. □ 1.ª doc.: 1859, Lab.

No existeix el mot *arvenç* 'silvestre, esquerp' que va usar una vegada J. Ma. de Sagarra, *Comte Arnau*, 286, per manca d'una rima amb *negrenc*; es tracta d'una invenció del poeta, que no hauria de ser imitada: sigui prestant oïda a gent que criticava els dïccs. catalans perquè usaven el mot *arvenç* (com si el sufix -ense en llatínismes tècnics o històrics fos cosa nefanda), sigui perquè l'autor, mogut per influències familiars, prestà atenció especial al vocabulari dels naturalistes, i havent-se-li suggerit, o havent suggerit ell mateix, aquesta mal orientada catalanització, un dia, forçat per escassetats de rimaire, se'n serví fins i tot en un sentit figurat.

CPT.: *Arvícola* [1868, *SLitCosta*]; *arvicultura* (id.).

Arxer, *arxet*, V. *arc*

ARXI-, prefix pres del b. ll. *archi-*, i aquest del grec ἀρχι- que s'havia extret del verb ἄρχω 'mano, jo sóc cap'; popularitzat gràcies a mots com *arxipreste* o *arxiduc*, s'hi han format després derivats nous de força superlativa o que expressen preeminència o superioritat, com *arxi-milionari* o *arxi-ridicul*, que no s'enumeraran. *Arxicanceller* [1868, *SLitCosta*]. *Arxiconfraria* [1803, Belv.]. *Arxiduc* [1640, *DTO*.; documentat pertot en els Ss. XVII i següents com a títol dels prínceps austríacs]; *arxiducessa* [1640], *arxiducal* [1803], *arxiducal* [1839, Lab., però tots ells es troben molt abans en els escrits alludits]. *Arxipreste* ⁶⁰